

Joana VITKUTĖ

PIJAUS TIŠKEVIČIAUS PORTRETO INTRIGA

Ryškiausiai XIX a. vidurio grafų Tiškevičių giminės atstovais galima vadinti brolius Konstantiną (Konstanty Tyszkiewicz, 1806–1868) ir Eustachijų (Eustachy Tyszkiewicz, 1814–1873) – istorikus, rašytojus, kolekcininkus, profesionaliosios Lietuvos archeologijos ir muziejininkystės pradininkus. Tačiau šį kartą – ne apie žymiuosius brolius, o apie jų tėvą – grafą PIJŲ TIŠKEVIČIŲ (Pius Tyszkiewicz, 1756–1858) ir apie Vilniaus paveikslų galerijoje kabantį Jono RUSTEMO (Jan Rustem, 1762–1835) tapytą jo portretą.

Jono Rustemo (Jan Rustem, 1762–1835) sukurtas grafo Pijaus Tiškevičiaus (Pius Tyszkiewicz, 1756–1858) portretas¹ išsiskiria iš kitų šio dailininko darbų. Lyginant su didžiąja menininko kūrybos dalimi, tai gana didelio formato, pusiaufigūris, itin dinamiškos kompozicijos paveikslas. Ant greičiausiai raudonu aksomu trauktos medinės kėdės sėdintis Pijus Tiškevičius pavaizduotas „energingame trijų ketvirčių posūkyje“², tarsi sustingęs akimirkoje. Kairiąją ranką grafas laiko ant kelių, dešinėsios pirštu rodo į paveikslą gilumą, o galvą kreipia

Jonas RUSTEMAS. Pijaus Tiškevičiaus portretas. Apie 1830. Drobė, aliejus. 88 x 69 cm. Lietuvos dailės muziejus

PIUS TYSZKIEWICZ'S PORTRAIT INTRIGUE

The most distinctive members of the 19th-century Tyszkiewicz family are possibly the brothers Konstanty (1806–1868) and Eustachy (1814–1873), historians, writers, collectors, and pioneers of professional Lithuanian archaeology and museology. However, the art historian Joana VITKUTĖ does not write about the famous brothers here. Instead, she writes about their father, Count PIUS TYSZKIEWICZ (1756–1858), and his portrait by Jan RUSTEM (1762–1835), which is now held in the Vilnius Picture Gallery.

į žiūrą. Kompozicijos vitališkumą pabrėžia ir nerimastingos įstrižainės į du plotus – melsvą ir baltą – perskirtas dangus. Net grafo žandenos, lygiai kaip tamsių plaukų sruogos, ne tvarkingos, o nerūpestingai išsidraikiusios. Paveikslas dinamiškumą kiek sušvelnina tik žalius laukus, pievas ar miškus abstrakčiai vaizduojanti horizonto linija. Grafas pavaizduotas sėdintis prie pat paveikslą krašto. Taip dailininkas greičiausiai stengėsi parodyti tiesioginį dailininko ir portretuojamojo ryšį, o drauge sumažinti modelį ir žiūrą skiriančią erdvę. Betarpiškumą paveiksle dar labiau sustiprina, regis, tiesiai į žiūrą įbestas skvarbus ir gyvas grafo žvilgsnis, o pakelti antakiai ir pravertos lūpos sudaro įspūdį, kad jis kažką sako ir kažką rodo kaip tik tau.

Pijaus Tiškevičiaus atvaizdas tapytas siekiant išryškinti individualius grafo veido bruožus – erelišką nosį, išraiškingas ausis, dideles pilkšvai rusvas akis. Tiesa, portreto kūrimo metu Tiškevičius jau buvo garbus, į aštuntą dešimtį įkopus vyriškis, tačiau Rustemas jį vaizduoja itin jaunatvišką. Galbūt tąkart dailininkas nusprendė tokią vitališką asmenybę drobėje įamžinti kiek idealizuotą? Grafo apranga visiškai atspindi pirmosios XIX amžiaus pusės madą. Jis dėvi tradicinį to meto vyriškos aprangos atributą – juodą fraką. Tiesa, matome tik jo atlapą – visa kita užgožia smakrą remianti balta apykaklė. Grafas mūvi pilkas, greičiausiai odines, pirštines. Minkštu kontūru vyriškio figūrą gaubia tamsus melsvai žalsvas surdutas su rudo kailio apykakle ir rankogaliais. Surdutas dažniausiai vilkėtas vietoje frako, bet kartais atstodavo ir paltą, todėl žiemą, kaip kad ir matome portrete, būdavo pamušamas kailiu³. Taigi atrodo, kad Rustemas nei apranga, nei kitais atributais pernelyg neakcentavo socialinės Tiškevičiaus padėties ar kilmės, atvirksčiai – portretuojamajam suteikdamas gyvybingą pozą ir nemonotonišką veido išraišką, jis tarytum stengėsi pabrėžti pačią grafo asmenybę, vidines savybes.

Pijus Tiškevičius gimė 1756 metais Vilniuje, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenės generolo Felicijono Tiškevičiaus (Felicjan Tyszkiewicz, 1719–1792) ir Moseckytės-Tiškevičienės (Tyszkiewiczowa z Mosieckich, ~1730–po 1780; šios moters vardo nustatyti nepavyko) šeimoje, kur dar augo brolis Dominykas (Dominik Tyszkiewicz, 1780–1813)

Motiejus KOZAKEVIČIUS. Pijaus Tiškevičiaus portretas (kopija pagal Joną Rustemą). 1847. Drobė, aliejus. 89 x 71,2 cm. Muzeum Narodowe w Warszawie

ir sesuo Ona, vėliau – Ciundzevickienė (Anna z Tyszkiewiczów Ciundziewicka, ~1780–1847). Kai Felicijonas Tiškevičius vedė antrą kartą, Pijaus pamote tapo Rozalija Korsakaitė-Tiškevičienė (Rozalia z Korsaków Tyszkiewiczowa, ~1760–1798). Su antrąja žmona Felicijonas Tiškevičius susilaukė dar vieno sūnaus – Antano (Antoni Tyszkiewicz, po 1780–1799)⁴. Ankstyvoji Pijaus Tiškevičiaus biografija nėra žinoma. Greičiausiai tarnavo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenėje, galbūt dalyvavo 1794 metų sukilime. Žinoma tik, kad 1814–1820 metais ėjo Barysavo apskrities bajorų vadovo pareigas. Daugiau duomenų turime apie šeimyninį Pijaus Tiškevičiaus gyvenimą. Pirmoji grafo žmona Liudvika Sierakauskaitė-Tiškevičienė (Ludwika z Sierakowskich Tyszkiewiczowa, ~1772–1803) sunkiai sirgo ir mirė labai jauna. Antrąją grafo sutuoktinę – Augustą Pliaterytę-Tiškevičienę (Augusta z Broel-Platerów Tyszkiewiczowa, 1782–1834) – amžininkai prisimena kaip šviesią ir pamaldžią moterį, kuri itin daug dėmesio skyrė savo keturių vaikų – be minėtųjų Konstantino ir Eustachijaus, dar ir vyriausiojo sūnaus Florijono (Florian Tyszkiewicz, 1808–1831), ankstyvoje jaunystėje žuvusio 1830–1831 metų sukilime, taip pat dukters Celinos, vėliau – Šadurskienės (Celina z Tyszkiewiczów Szadurska, 1813–po 1873), lavinimui. Didelę įtaką vaikams darė ir tėvas: „<...> savo garbingai žmonai buvo ištikimas, jautrus rūpestingas draugas; savo vaikams – neprilygstamas tėvas. Valstiečiai, tarnai, namiškiai jį mylėjo ir gerbė. Bajorai jam rodė pagarbą, nes ne kartą buvo patyrę jo pilietines dorybes“⁵.

Pijus Tiškevičius buvo ne tik veikli, bet ir itin išsilavinusi bei meniška (pats griežė smuiku) asmenybė. Grafas domėjosi ir savo krašto, ypač Lahoisko – nuo XVI amžiaus Tiške-

vičių valdyto miestelio, įsikūrusio tarp Minsko ir Barysavo, prie Ainės upės – istorija ir ilgainiui šia „liga“ užkrėtė savo vaikus. Kaip ir ankstesnieji Lahoisko šeiminkai, grafas rūpinosi ir miestelyje esančių šventyklų – dviejų parapiinių stačiatikių bažnyčių, vienos filijos, buvusios bazilijonų bažnyčios ir vienuolyno bei parapiinės katalikų bažnyčios – statyba ir priežiūra⁶. Tokia įvairių konfesijų maldos namų gausa rodė ne tik didelę Lahoisko gyventojų religinę įvairovę, bet ir šio miestelio šeiminko toleranciją, kuri savo ruožtu buvo susijusi su dvasine jo giminės istorija – iš pradžių stačiatikiu XVII amžiaus pradžioje Tiškevičiai tapo katalikais. Grafiui rūpėjo ir šeimos reprezentacija – 1814–1819 metais Lahoiske pastatydino puikius vėlyvojo klasicizmo stiliaus rūmus⁷. Ilgainiui, ypač Augustos Pliaterytės-Tiškevičienės pastangomis, labai išaugo rūmų biblioteka, archyvas, atsirado medalių, kitų meno kūrinių kolekcijos, nuolat gausėjo rūmų valgomajame įkurta giminės portretų galerija⁸.

Tad logiška, kad kai jaunesnysis Pijaus Tiškevičiaus sūnus Eustachijus 1855-aisiais įsteigė Vilniaus senienų muziejų (toliau – VSM) ir Vilniaus laikinąją archeologijos komisiją (toliau – VLAK), grafas irgi tapo šių institucijų nariu⁹. Glaudūs ryšiai su VSM ir VLAK atsispindi ir šių institucijų dokumentacijoje. 1858 metų birželio 11 dienos VLAK posėdžio protokole randame ir paskutinę informaciją apie pastarąjį, seniausiąjį (*sic!*) šios draugijos narį:

Šiame posėdyje pirmininkas pranešė liūdną žinią apie mūsų draugiją ištikusias netektis. Tą pačią dieną, būtent gegužės 25 (birželio 6) Minsko gubernijoje, Lahoisko dvare, mirė garbės narys grafas Pijus Tiškevičius, Bohemijoje, Prahos apylinkėse, mirė tikrasis narys Liudvikas Rittersbergas¹⁰. Grafas Pijus Tiškevičius, mūsų pirmininko tėvas, sulaukęs 100 metų¹¹, buvo seniausias draugijos narys. Visi posėdyje dalyvaujantys, giliai užjausdami, kartu pasidalino savo pirmininko kaip sūnaus sielvartu¹².

Taigi iš šio dokumento sužinome tikslią Pijaus Tiškevičiaus mirties datą. Ją randame ir jau vėliau Eustachijaus Tiškevičiaus sudarytame Tiškevičių giminės palaidojimų registre¹³. Beje, grafo mirties datą (tik metus) matome ir pačiame portrete – kairiajame viršutiniame paveikslų kampe yra vėlesniais laikais darytas įrašas: „Pius Hrabia Tyszkiewicz /†1858.“ („Pijus Grafas Tiškevičius /†1858.“). Jonas Rustemas savo paveikslų portretiniais įrašais paprastai nepildė, todėl manytina, kad portretuojamojo vardą ir mirties datą kūrinyje užfiksavo vėlesnieji paveikslų savininkai¹⁴. Šiaip ar taip, faktinis Lahoisko ordinas Konstantinas tada keliavo po Vakarų Europą, todėl iškilmingos, net tris dienas trukusios Pijaus Tiškevičiaus laidotuvės prasidėjo tik sūnui grįžus, t. y. 1858 m. spalio 26 d. (*sic!*)¹⁵. Pijaus Tiškevičiaus asmens svarbą liudija ir tai, kad senojo grafo laidotuvių iškilmės buvo išsamiai nušviestos ir spaudoje, o tai tuomet pasitaikydavo gana retai. Iš laikraštyje „Vilniaus žinios“ („Виленский вестник = Kuryer Wileński“) paskelbto, tikėtina, Eustachijaus Tiškevičiaus plunksnai priskirtino straipsnelio sužinome, kad senasis ordinas pirmiausia buvo pašarvotas Lahoisko kapinių koplyčioje, o vėliau jo palaikai buvo pernešti į parapiinę bažnyčią ir padėti ant prašmatnaus katafalko¹⁶. Šventovėje „aidint bažnyčios varpams ir skambant gedulingai muzikai <...>, susirinko visas miestas ir dar tiek pat atvyko iš visos apylinkės“¹⁷. Paskutinę pagarbą su

visais religiniais ritualais Pijui Tiškevičiui atidavė katalikų, stačiatikių ir žydų religinių bendruomenių nariai¹⁸. Kitą rytą velionio garbei laikytos Šv. Mišios, o Lahoisko rezidencijoje surengtos gedulingos vaisės. Vakare artimiausi grafo šeimos nariai Tiškevičiaus palaikus nunešė į bažnyčios rūšį, „kur spalio 28-os dieną, po ten atlaikytų Šv. Mišių vaikų, vaikaičių ir giminaičių rankomis karstas su Grafo palaikais buvo pastatytas katakombėje ir užmūrytas“¹⁹.

Tačiau grįžkime prie paties paveikslo. Tai, kad savo portretuotoju Pijus Tiškevičius pasirinko kaip tik Joną Rustemą, nėra labai netikėta. Apie tuos 1830-uosius, t. y. tada, kaip manoma, ir buvo sukurtas senojo Lahoisko šeimininko portretas, šis dailininkas ir Imperatoriškuoju Šv. Onos antrojo laipsnio ordinu už nuopelnus meninio švietimo srityje apdovanotas universiteto profesorius buvo pasiekęs savo karjeros viršūnę²⁰. Buvo didelė garbė turėti tokio žymaus menininko sukurtą portretą. Tačiau ar tikrai Pijaus Tiškevičiaus portreto kompozicija išbaigta? Pirštu į kažką rodanti grafo ranka žiūrovo žvilgsnį, regis, orientuoja į dešinią, žemesnįjį, paveikslo kampa, tačiau kūrinys taip ir baigiasi „niekuo“. Šią keblią situaciją mums bent iš dalies palengvina kitas kūrinys – kiek didesnio formato portreto kopija, kurios autorius – dailininkas Motiejus Kozakevičius (Maciej Kozakiewicz, apie 1800–po 1847)²¹. Kaip tik šiam 1847 metus nurodančiame ir šiandien Nacionaliniame muziejuje Varšuvoje (toliau – VNM) saugomame paveiksle matome tai, ką vilnietiška kūrinyje ištiestos dešinės rankos smiliumi tikriausiai ir nori parodyti Pijus Tiškevičius – šviesaus mūro pastatų kompleksą ir virš jų iškilusią bažnyčios bokšto smailę.

Motiejus Kozakevičius šią Rustemo sukurtą portreto kopiją nutapė Antanopolyje (*vel* Antonopilyje *vel* Antopolyje) – dar viename Tiškevičių dvare toje pačioje Minsko gubernijoje, Barysavo apskrityje. Tai rodo bronzinis įrašas kitoje paveikslo drobės pusėje: „*Ru 1847. Malo: Maciej Kozakiewicz | w Antopolu*“. Pasak Dalios Tarandaitės, kokie statiniai vaizduojami paveikslo kampe, nėra nustatyta²². Šiaip ar taip, vargu ar tai Antanopolis. Nedideliame dvarelyje kažin ar galėjo stovėti mūriniai pastatai. Vis dėlto Tarandaitė mano, kad tai ir ne Pijaus Tiškevičiaus numylėtas Lahoiskas. Pasak menotyrininkės, portrete užfiksuotų statinių „architektūra tikrai neatitinka šiandieninės Lahoisko rūmų išvaizdos“²³. Žinoma, mūsų dienu Lahoisko architektūra nėra iš tolo nepanaši į paveiksle įamžintus pastatus, nes iš rūmų liko tik griuvėsių fragmentai. Tačiau vertėtų pažvelgti į senesnius – XIX amžiaus Lahoisko dvoro rūmų – atvaizdus²⁴. Iš pirmo žvilgsnio panašumų nėra daug, bet tam galimi keli paaiškinimai. Pirma, gali būti, kad Lahoisko rūmai portrete nutapyti ne iš įprastos paradinės, o iš sodo pusės²⁵. Antra, tikėtina, jog dailininkas pavaizdavo ne realistišką, o kiek idealizuotą, apibendrintą ne tik Lahoisko dvoro rūmų, bet ir paties miestelio vaizdinį, t. y. į bendrą kompoziciją sujungė keletą pastatų. Prisiminkime kad ir statinių komplekse vos įžiūrimą bažnyčios kryžių. Greičiausiai tai kurios nors Lahoisko šventovės bokštas. Vis dėlto, žinant, kad Kozakevičius nutapė Antanopolio dvare kabėjusį originalų Pijaus Tiškevičiaus portretą, kyla klausimas, kodėl Lahoiskas nėra pavaizduotas paties Rustemo kurtame atvaizde. Įtikinamą paaiškinimą pateikia Dalia Tarandaitė:

Gali būti, jog pirmasis, šiandien nežinomas Rustemo nutapytas Pijaus Tiškevičiaus portretas (t. y. tas, kurį ir kopijavo

M. Kozakevičius – *J. V.*) taip pat vaizdavo grafa, sėdintį peizaže ir rodantį į fone vaizduojamus rūmus. Lietuvos dailės muziejuje saugomo portreto tapybiniai ypatumai leidžia spėti, jog ši drobė greičiausiai yra paties Rustemo tapyta Pijaus Tiškevičiaus portreto replika²⁶.

Taigi tikėtina, kad nagrinėjamas paveikslas yra iki mūsų laikų neišlikusio pagrindinio Rustemo nutapyto Pijaus Tiškevičiaus portreto variacija, sukurta paties autoriaus. Savo ruožtu pirminį portreto variantą, kuris bent jau 1847-aisiais tikrai puošė gerą dešimtmetį jauniausiajam Pijaus Tiškevičiaus sūnui priklausiusį Antanopolio dvarą ir kurį jį nutapė ten apsilankęs Motiejus Kozakevičius, šiandien galime išvaizduoti tik iš šio dailininko kopijos. Pastarajame darbe valiūkiškai į žiūrovą žvelgiantis grafas pirštu rodo į savo paties pastatytus puikiuosius Lahoisko mūrus ir tarytum sako mums: „Ei, pažvelkite, ką aš sukūriau!“

Ir vis dėlto kaip tik čia ir prasideda visa Pijaus Tiškevičiaus atvaizdus supanti painiava. Logika sako, kad pirminė iki mūsų dienų tik Kozakevičiaus kopijos pavidalu išlikusio originalaus Jono Rustemo paveikslo varianto buvimo vieta turėjo būti ne Antanopolis, o Lahoisko rūmai, juolab kad buvo minėta valgomajame kabėjusi ir Pijaus Tiškevičiaus laikais ypač pagausėjusi Tiškevičių giminės portretų galerija. Ši svarbi rūmų vieta buvo puoselėjama ir po 1836 metų, kai Lahoisko valdymą iš garbingo amžiaus sulaukusio tėvo perėmė vyriausiasis sūnus Konstantinas Tiškevičius. Naujojo šeimininko aistra buvo istorija (ypač archeologija), tai rodo ir tas faktas, kad savo rūmuose jis buvo įkūręs net privatų senienų muziejų, kuris amžininkams darė didžiulį įspūdį, tačiau tuo pat metu daug dėmesio skyrė ir meno kūrinių kolekcionavimui. Konstantino Tiškevičiaus rinkinyje buvo ne tik Vakarų Europos meistrų, bet ir Vilniaus meno mokyklos, tarp jų – ir Jono Rustemo, kūrinių²⁷. Taigi Lahoisko rūmų portretų galerijoje, o galbūt – net dvoro muziejuje, ir galėjo kabėti Pijaus Tiškevičiaus portretas. Juolab kad kūrinių fone tikriausiai buvo užfiksuotas kaip tik Lahoiskas. Vis dėlto šio teiginio iki galo nepatvirtina, tiesa, kiek vėlesnės, apie 1868-uosius įvykusios, Juozapo Tiškevičiaus (Józef Tyszkiewicz, 1850–1905) viešnağės Lahoiske aprašymas. Šis Biržų valdytojas nurodo rūmų galerijoje kabėjusį Pijaus Tiškevičiaus portretą, tačiau kūrinių autoriui skelbia ne Rustemą, o šio dailininko mokinį, kitą žymų tapytoją Joną Damelį (Jan Damel, 1781–1840)²⁸. Galbūt dėl dailininko Juozapas Tiškevičius ir apsiriko, o gal ir ne. Tariamą grafo „klaidą“ paaiškintų tai, kad Rustemo mokiniai neretai tapydavo ir gana kokybiškas savo mokytojo darbų kopijas²⁹. Tad gal egzistavo ir dar vienas, šįkart jau Damelio teptuko sukurtas, bet dingęs neišlikusio originalaus Pijaus Tiškevičiaus portreto variantas? Tuo labiau, kad, kaip jau ir išaiškinome, pastarasis portretas kopijuotas ne kartą³⁰. Vis dėlto, nesant pakankamai įrodymų, negalima atmesti prielaidos, kad Lahoiske būta ir daugiau Lietuvos dailininkų tapytų, tačiau iki mūsų dienų neišlikusių kitokių, su Jono Rustemo kūriniu niekaip nesusijusių Pijaus Tiškevičiaus portretų. Na o pačių galerijos kūrinių vieta ilgainiui galėjo ir keistis. Tokią hipotezę patvirtintų ir LMAVB RS saugomas, Motiejaus Kozakevičiaus sudarytas aštuonių jo kopijuotų Lahoisko galerijos portretų sąrašas³¹. Dailininkas šiame po 1840 metų datuotame dokumente ne tik išvardijo minėtuosius savo darbus, bet ir surašė trumpas portretuojamųjų

asmenų biografijas. Deja, šiame sąrašė neminimas nė vienas grafo Tiškevičiaus portretas. Akivaizdu, kad kopijuodamas Tiškevičių portretus Kozakevičius negalėjo nenukopti ir tokio svarbaus šios giminės nario. Taigi tikėtina, kad sąrašo sudarymo metu šis atvaizdas Lahoiske jau nekabėjo, o pirmasis, Rustemo sukurtas, portreto variantas gal jau buvo išgabentas į Antanopolį. Vis dėlto negalima atmesti ir tos galimybės, kad originalusis, „pilnas“, grafo portreto variantas niekada nebuvo iš Lahoiske išvežtas ar pasiskolintas, o tiesiog visada kabėjo Eustachijaus Tiškevičiaus valdomame Antanopolyje. Antanopolį Eustachijus Tiškevičius itin puoselėjo ir ketino jį paversti asmenine rezidencija, todėl visai tikėtina, kad norėjo turėti ir reprezentacinį taip mylimo tėvo atvaizdą. Tad įvykus tikėtinioms portretų dalyboms Konstantinui galėjo atitekti Jono Damelio, o Eustachijui – Jono Rustemo tapytas nežinomo likimo Pijaus Tiškevičiaus atvaizdas, kurio kopija, galiausiai atsidūrusią Varšuvoje, ir nutapė Motiejus Kozakevičius. Tačiau kam gi tada buvo skirta ši mūsų dienas pasiekusi Pijaus Tiškevičiaus atvaizdo kopija? Įdomu tai, kad į VNM Kozakevičiaus paveikslas pateko kartu su kitais 39 portretais, kurie 1933 metais kaip Praeities paminklų globos draugijos depozitas buvo atvežti iš minėtosios *Lahoiske* rūmų portretų galerijos³². Taigi atrodytų, kad, nepaisant anksčiau išvardytų faktų, greta Damelio sukurto grafo Tiškevičiaus atvaizdo Lahoiske vis dėlto kabėjo ir Antanopolyje Kozakevičiaus nutapyta Rustemo kopija. Galbūt ją užsakė Konstantinas Tiškevičius, norėjęs savo

rūmus papuošti dar vienu tėvo portretu? Maža to, buvo taip patenkintas dailininko darbu, kad paprašė jį nukopijuoti ir dar keletą Tiškevičių atvaizdų? Tačiau jeigu Kozakevičiaus kopijos Lahoiske vis dėlto būta, kodėl šio paveikslas neminėjo Juozapas Tiškevičius? Galbūt tai lėmė faktas, kad Lahoiske kabėjo ne originalus Rustemo kūrinys, o tik jo kopija, tad ši drobė laikyta ne tokia vertinga, taigi tarytum ir neverta minėti?

Tačiau grįžkime prie pagrindinio šio teksto objekto – Vilniuje saugomos Jono Rustemo sukurtos Pijaus Tiškevičiaus atvaizdo replikos. Šio kūrinio istorijoje labai ryškios dvi XX amžiaus Lietuvos kultūrinės organizacijos. Pirmiausia vilnietiškas Pijaus Tiškevičiaus portretas kurį laiką priklausė 1907 metais Vilniuje įkurtai Mokslo ir meno muziejaus draugijai (toliau – MIMMD), tarp kurios iniciatorių buvo ir Lentvario dvaro savininkas Vladislovas Tiškevičius (Władysław Tyszkiewicz, 1865–1936)³³. 1914 metais MIMMD susijungė su Vilniaus mokslo bičiulių draugija (toliau – VMBD), kurios meno skyrius galutinai susiformavo kaip tik po šio susijungimo. Tarp MIMMD perduotų VMBD kūrinių buvo ir Pijaus Tiškevičiaus portretas³⁴. Pasak Dalios Tarandaitės, VMBD nario gydytojo ir istoriko Vladislovo Zahorski (Władysław Zahorski, 1858–1927) sudarytame draugijos rinkinių kataloge „portretas įrašytas kaip nežinomo Vilniaus meno mokyklos dailininko kūrinys. Portretui tebesant draugijos rinkiniuose jį buvo bandoma susieti su Jono Rustemo vardu“³⁵. Tikėtina, kad kaip tik tada, kai Pijaus Tiškevičiaus portretas priklausė minėtomis draugijoms, jo viršutiniame kairiajame kampe ir galėjo atsirasti užrašas: „Pius Hrabia Tyszkiewicz / † 1858“. VMBD veikė iki pat 1939-ųjų Antrojo pasaulinio karo, ir okupacijų sukeltos suirutės metu jos dailės rinkiniai pateko į tuometės Lietuvos TSR mokslų akademijos globą. Kaip tik iš šios įstaigos 1941 metais kūrinį ir perėmė LDM³⁶. Galiausiai portretas atsidūrė Chodkevičių rūmuose įsikūrusioje VPG ir dabar yra eksponuojamas su kitais Jono Rustemo kūriniais.

Tačiau kaip šis kūrinys atsidūrė MIMMD? Reikėtų manyti, kad paveikslą draugijai turėjo perduoti kuris nors iš ją globojusių Tiškevičių giminės atstovų. Vargu ar šio portreto istorija gali būti tiesiogiai sietina su broliais Konstantinu ir Eustachijumi Tiškevičiais. Abejotina, kad broliams Tiškevičiams būtų reikėję dar vieno, maža to, „ne pilnos“ kompozicijos, atvaizdo, kai tikėtina, kad jų rezidencijas – Lahoiską ir Antanopolį – puošė aptartieji reprezentaciniai tėvo atvaizdai. Taigi peršasi gana logiška mintis, kad šis paveikslas ne tik kad buvo Vilniuje nutapytas, bet ir niekada iš šio miesto nebuvo iškeliavęs. Čia vertėtų prisiminti, kad Vilniuje gyveno Pijaus Tiškevičiaus dukra Celina. Galbūt moteris taip pat, kaip ir jos broliai, savo namus norėjo papuošti reprezentaciniu tėvo atvaizdu ir kaip tik jai atiteko Jono Rustemo sukurta replika, kuri vėliau dovanojimo ar koku kitu būdu ir pakliuvo į MIMMD kolekciją? Deja, apie Celinos gyvenimą ir visuomeninę veiklą išlikę per mažai duomenų, kad šios prielaidos būtų patvirtintos, todėl kol kas tenka konstatuoti, kad nagrinėjamas paveikslas lygiai taip pat galėjo priklausyti ir tolimesniems Pijaus Tiškevičiaus giminaičiams ar bičiuliams. Dar viena su miglota vilnietiškojo portreto istorija galimai besisiejanti organizacija – tai VSM. Galbūt grafo, kaip garbingo VLAK nario, portreto repliką, skirtą ne privačiam atminimui, o viešai grafo reprezentacijai, nuspręsta pakabinti ir muziejaus patalpose, t. y. dabartinėje Vilniaus universiteto Pranciškaus Smuglevi-

Nežinomas dailininkas. Pijaus Tiškevičiaus portretas (kopija pagal Joną Rustemą). XIX a. Drobė, aliejus. 75 x 56 cm. Lietuvos dailės muziejus

čiaus salėje? Deja, šios versijos nepatvirtina pirmaisiais VSM gyvavimo metais Vladislavo Sirokomlės (tikr. Liudvikas Kondratavičius; Ludwik Franciszek Władysław Kondratowicz *vel* Władysław Syrokomla, 1823–1862) sudarytas muziejaus eksponatų katalogas – tarp šešių su Tiškevičiais susijusių meno kūrinių Pijaus Tiškevičiaus portreto nėra³⁷.

Taigi kol kas tiek VPG puošiantis grafo portretas, tiek kiti jo atvaizdai bei jų autorystė palieka daugiau klausimų negu duoda atsakymų. Tačiau tai tik didina galimų tyrimų potencialą, o drauge žada ir naujų atradimų. Juk kaip tik per meno kūrinių ir jo tyrimą galime ne tik pabandyti kuo tiksliau atkurti jo atsiradimo aplinkybes, bet drauge ir iš arčiau pažinti žaismingą, kiek ekscentrišką ir, regis, tiek daug mums papasakoti galinčią ir norinčią Pijaus Tiškevičiaus asmenybę.

Joana VITKUTĖ

- ¹ Jonas Rustemas. Pijaus Tiškevičiaus portretas, apie 1830, drobė, aliejus, 88 x 69 cm, LDM T 2164 (žr. iliustraciją Nr. 1). Daugiau apie tai žr.: Jonas Rustemas – dailininkas ir pedagogas. 2012 m. spalio 30 d.–2013 m. kovo 10 d. Vilniaus paveikslų galerijoje vykusios parodos, skirtos 250-osioms dailininko gimimo metinėms, katalogas / Sudarė Rūta Janonienė, Dalia Tarandaitė, Rasa Adomaitienė. – Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2013, p. 59.
- ² Dalia TARANDAITĖ. Pijus Tiškevičius // *limis.lt* (žiūrėta 2018-10-05), http://www.limis.lt/detali-paieska/perziura/-/exhibit/preview/2000004209537?_id=qrssba9ePlnwV20j&s_ind=17&valuable_type=EKSPONATAS. Čia taip pat daugiau žr. apie portreto priskyrimo J. Rustemo teptukui istoriją. Verta atkreipti dėmesį, kad Lietuvos dailės muziejuje (toliau – LDM) saugomas dar vienas P. Tiškevičiaus portretas (LDM T 389, žr. iliustraciją Nr. 2). Pasak R. Janonienės, nežinomo XIX a. dailininko tiksliai nedatuotas biustinis grafo atvaizdas greičiausiai buvo sukurtas J. Rustemo mokinio pagal šiame straipsnyje nagrinėjamą paveikslą. Mažesniajame portrete (75 x 56 cm) P. Tiškevičius pavaizduotas vilkintis tuo pačiu drabužiu, šukuosena irgi identiška, tik grafo išraiška nėra tokia išraiškinga. Daugiau apie tai žr.: Rūta JANONIENĖ. Jonas Rustemas, p. 80, 235, 340.
- ³ Virginija IDZELYTĖ. Kostiumo istorija. – Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 2009, p. 271.
- ⁴ Gintaras KAROSAS. Liubavas. – Vilnius: Žara, 2010, p. 74–75.
- ⁵ Reda GRIŠKAITĖ. Konstantinas Tiškevičius ir Neris, arba Kelionė ir knyga. – Vilnius: Žara, 2009, p. 40. Glaudų tėvo ir vaikų ryšį rodo net ir tokia detalė – E. Tiškevičiaus dvare Antanopolyje buvo gaminamas „Pijaus“ midus (*Miód PIUS*). Žr.: [Reklaminis „Pijaus“ midaus lapelis], Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LMAVB RS), F. 32, b. 1460, l. 264r.
- ⁶ Reda GRIŠKAITĖ. Konstantinas Tiškevičius ir Neris, arba Kelionė ir knyga, p. 43.
- ⁷ Deja, Antrojo pasaulinio karo metu rezidencija buvo sugriauta, liko tik rūmų griuvėsių ir dvaro kapinaičių fragmentai.
- ⁸ Reda GRIŠKAITĖ. Konstantinas Tiškevičius ir Neris, arba Kelionė ir knyga, p. 44.
- ⁹ Daugiau apie tai žr.: Eustachijus Tiškevičius: darbai ir kontekstai. Mokslo straipsnių rinkinys / Sudarė Žyngintas Būčys ir Reda Griškaitė. – Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2014; Kova dėl Istorijos: Vilniaus senųjų muziejus (1855–1915). Mokslo straipsnių rinkinys / Sudarė Reda Griškaitė ir Žyngintas Būčys. – Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2015.
- ¹⁰ T. y. Prahos universiteto literatūros profesorius, vertėjas, kompozitorius ir litografas Ludwikas Ritteris von Rittersbergas (1809–1858).
- ¹¹ Iš tikrųjų P. Tiškevičius mirė 101 arba 102 metų amžiaus (gimimo mėnuo ir diena nežinoma).
- ¹² Žyngintas BUCYS. Vilniaus archeologijos komisijos 1856–1858 m. posėdžių protokolai // *Bibliotheca Litwana II*. Atminties institucijų rinkiniai / Sudarė Arvydas Pacevičius. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012, p. 518–519.
- ¹³ Eustachy TYSZKIEWICZ. Groby rodziny Tyszkiewiczów. – Warszawa, drukiem Jana Jaworskiego, 1873, s. 54–55.
- ¹⁴ Jonas Rustemas – dailininkas ir pedagogas, p. 59.
- ¹⁵ Žr.: E. Tiškevičiaus laišakai iš Lahoisko A.H. Kirkorui į Vilnių, 1858 m. spalio 14 ir lapkričio 3 d. // Lietuvos valstybės Istorijos archyvas, F. 1135, ap. 11, b. 14, l. 535r, 538r–539r. Taip pat žr. E. Tiškevičiaus ranka rašytą raštelį, be vietos, be datos // Ten pat, l. 535r.
- ¹⁶ [Eustachy Tyszkiewicz], „Dnia 26-go Października b. r...“ // *Виленский вестник* = *Kuryer Wileński*, 1858, Nr. 90 (18 ноября), s. 965.
- ¹⁷ Ten pat.
- ¹⁸ Ten pat; taip pat žr. ir: Reda GRIŠKAITĖ. Konstantinas Tiškevičius ir Neris, arba Kelionė ir knyga, p. 43, 46, 14 nuoroda.
- ¹⁹ [Eustachy Tyszkiewicz], „Dnia 26-go Października b. r...“, s. 966.
- ²⁰ Rūta JANONIENĖ. Jonas Rustemas, p. 222.
- ²¹ Motiejus KOZAKEVIČIUS. Pijaus Tiškevičiaus portretas (kopija pagal Joną Rustemą), 1847, drobė, aliejus, 89 x 71,2 cm, Muzeum Narodowe w Warszawie MP 5399 (žr. iliustraciją Nr. 3). Daugiau apie tai žr.: „Portret Piusa Tyszkiewicza h. Leliwa (1756–1858)“ // *cyfrowe.mnw.art.pl* (žiūrėta 2018-10-05), <http://cyfrowe.mnw.art.pl/dmuseion/docmetadata?id=16591#>
- ²² Dalia TARANDAITĖ. Pijus Tiškevičius.
- ²³ Ten pat.
- ²⁴ Daugiau apie tai žr.: Reda GRIŠKAITĖ. Konstantinas Tiškevičius ir Neris, arba Kelionė ir knyga, p. 12, 38; Konstantinas TIŠKEVIČIUS. Neris ir jos krantai: hidrografiniu, istoriniu, archeologiniu ir etnografiniu požiūriu / Parengė Reda Griškaitė, – Vilnius: Mintis, 2013, p. XXI; Eustachijaus Tiškevičiaus rankraštinio palikimo atodangos. Kilmė // *mab.lt* (žiūrėta 2018 09 29), <http://www.mab.lt/Tiskevicius/03-kilme.html>.
- ²⁵ Portret Piusa Tyszkiewicza h. Leliwa (1756–1858).
- ²⁶ Elżbieta CHARAZIŃSKA, Dalia TARANDAITĖ. Jonas Rustemas. Pijaus Tiškevičiaus portretas // Vilniaus klasicizmas. Parodos katalogas. – Vilnius: Baltos lankos, 2000, p. 213, Nr. 63.
- ²⁷ Reda GRIŠKAITĖ. Konstantinas Tiškevičius ir Neris, arba Kelionė ir knyga, p. 48, 20 nuoroda.
- ²⁸ Liliana NARKOWICZ. Muzealnicy i kolekcjonerzy. Zbiory rodziny Tyszkiewiczów i ich rola w zaborze rosyjskim, Wrocław: Wydawnictwo WTN, 2013, s. 50.
- ²⁹ Daugiau apie tai žr.: Natalia MIZERNIUK-ROTKIEWICZ, Muzeum Starożytności w Wilnie. Historia i rekonstrukcja zbiorów malarstwa i grafiki, Warszawa, Toruń: Polski Instytut Studiów nad Sztuką Świata, Wydawnictwo Tako, 2016. s. 149–153.
- ³⁰ Be M. Kozkevičiaus drobės, čia galima prisiminti ir minėtąjį biustinį, nežinomo autoriaus pagal J. Rustemo drobę nutapytą P. Tiškevičiaus atvaizdą. Daugiau apie tai žr. antroje nuorodoje.
- ³¹ Z Galeryi Lohoykskiej Obrazy Familijne Hrabioów Tyszkiewiczow p[rzez] Macieja Kozakiewicza Kopijowane, LMAVB RS, F. 31, b. 1306, l. 1r–1v.
- ³² „Portret Piusa Tyszkiewicza h. Leliwa (1756–1858)“.
- ³³ Muziejaus vieta keitėsi, bet ilgiausiai jis įsikūrė Klementinos Potockytės-Tiškevičienės (Klementyna z Potockich Tyszkiewiczowa, 1856–1921) rūmuose (dabar – LMAVB), Antakalnio ir Krantinės gatvių sankirtoje (dab. Žyngimantų g. 1/8). Čia galėjo kabėti ir P. Tiškevičiaus portretas.
- ³⁴ Iš pradžių draugija savo nuolatinių patalpų neturėjo – visas jos turtas buvo laikomas pas draugijos narius. Vėliau rinkiniai buvo saugomi Naujojo Pasaulio priemiestyje (vila neišlikusi, stovėjo dabartinėje Dzūkų gatvėje). Tik 1910–1913 m. buvo pastatyti nuolatiniai VMBD namai (tada – Joachimo Lelevelio g., dabar – Alberto Goštauto g. 1), dabartinis Vytauto Kasiulio dailės muziejus. Taigi tai dar vienas pastatas, kuriame galbūt galėjo pabuvoti P. Tiškevičiaus portretas.
- ³⁵ Dalia TARANDAITĖ. Pijus Tiškevičius.
- ³⁶ Lietuvos valstybės kūrėjai. XVI–XIX a. portretai: Katalogas / Sudarė Laima Bialopetravičienė. – Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2006, p. 304, Nr. 447.
- ³⁷ Rūta JANONIENĖ. Neskelbtas katalogas // *Krantai*. – 1991, Nr. 1, p. 71–72.